

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مرکز اهواز

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

گروه زبان و ادبیات فارسی

فرهنگ و ادبیات عامیانه مردم شوش

دانشجو:

سعید صابری مقدم

استاد راهنما:

دکتر محمد شکرایی

استاد مشاور:

دکتر محمد امین رکنی

شهریور ۱۳۹۰

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

که دوبال پرواز شدند

برای اوج گرفتن در آسمان زندگی

پاسکزاری

باسپاس و ستایش فراوان به درگاه ایزد بخشنده و داناکه توفیق آموختن دانش را در هر حال به ما ارزانی فرمود و در مسیر تعلیم و تربیت بهمنواره چراغ توفیق را فراراه ما فروزان داشت.

و سپاس خدا را که این توفیق حاصل شد تا بتوانم در کسره‌ی پهناور ادبیات فارسی گامی هر چند کوچک بردارم. بر خود واجب می‌دانم از اساتید بزرگوارم آقای دکتر کینی، آقای دکتر شکرایی و خانم دکتر کینی که در سایه علمی آنها توانستم پایان نامه خود را به سر و سامان برسانم کمال شکر را بنمایم.

چکیده :

فرهنگ عامیانه هر قوم و شهری ، گنجینه گران سنگی از آداب و سننی است که سینه به سینه و نسل به نسل به ما رسیده ، که لازم است در باب آن تحقیقات وسیع و دقیقی انجام شود تا بتوان از این گنجینه بهره برد و آن را حفظ کرد. شوش با سابقه تمدنی کهن خود ، فرهنگ و ادبیات عامیانه غنی و ارزشمندی را در خود جای داده است ؛ لذا در این تحقیق ، بعد از پرداختن به مقدماتی در مورد ادبیات ، فرهنگ عامیانه و اطلاعاتی در مورد وضعیت جغرافیایی و تاریخی شوش ، در پنج فصل به شعر و شاعری ، ضرب المثل ها ، افسانه ها و قصه ها ، آداب و رسوم و اعتقادات و خرافات پرداخته ایم و در فصل آخر به تأثیرات تمدن های کهن بر فرهنگ عامیانه مردم شوش و همچنین ، شباهت های فرهنگی آن با فرهنگ عامیانه شهرها و اقوام همجوار پرداخته ایم.

واژه های کلیدی : فرهنگ ، ادبیات عامیانه ، شوش

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات ۱

۱/۱ . تعریف مسأله و سؤالات اصلی تحقیق ۲

۲/۱ . سابقه و ضرورت انجام تحقیق ۲

۳/۱ . حدود پژوهش ۲

۴/۱ . فرضیه ها ۳

۵/۱ . هدف ها ۳

۶/۱ . روش و ابزار گردآوری اطلاعات ۴

۷/۱ . روش تجزیه و تحلیل اطلاعات ۴

فصل دوم: مقدمه ای بر فرهنگ و ادبیات عامه ۵

۱/۲ . درباره ی ادب و ادبیات ۶

۲/۲ . ادبیات عامه ۶

۳/۲ . ویژگی و خصوصیات فرهنگ عامیانه ۷

۴/۲ . ارزش جهانی فرهنگ ۸

- ۵/۲ . ارزش ملی فرهنگ مردم ۸
- ۶/۲ . فرهنگ عامه و صادق هدایت ۹
- ۷/۲ . زمینه و قلمرو فرهنگ مردم ۱۰

فصل سوم: اطلاعاتی در مورد منطقه شوش ۱۱

- ۱/۳ . شوش در دوره پیش از اسلام ۱۲
- ۲/۳ . شوش در دوره اسلامی ۱۳
- ۳/۳ . آثار باستانی یافت شده در شوش ۱۴
- ۴/۳ . آثار دوره اسلامی ۱۴
- ۵/۳ . وضعیت جغرافیایی شوش ۱۴
- ۶/۳ . تحولات جمعیتی ۱۵

فصل چهارم: شعر و شاعری ۱۷

- وضعیت شعر و شاعری ۱۸
- ۱/۴ . زندگی نامه و نمونه ای از شعر شعرای منطقه ۱۹
- ۱/۱/۴ . شیخ ابراهیم خنیفر بن الشیخ عبدالحسن الناصری آل کثیر ۱۹
- ۲/۱/۴ . الشیخ طه آل کثیر ۲۰

۲۱ ..... ۳/۱/۴ . سید فرج موسوی

۲۲ ..... ۴/۱/۴ . فرحان چنانی

۲۳ ..... ۵/۱/۴ . یوسفعلی میرشکاک

۲۴ ..... ۶/۱/۴ . دکتر محمد رضا سنگری

۲۶ ..... ۷/۱/۴ . مرتضی حیدری آل کثیر

۲۸ ..... ۲/۴ . ترانه

۳۰ ..... فصل پنجم: ضرب المثل

۳۱ ..... مقدمه

۳۲ ..... ۱/۵ . طبقه بندی موضوعی براساس بیشترین بسامد

۳۹ ..... ۲/۵ . طبقه بندی براساس صفات و خصلت های انسانی

۴۴ ..... ۳/۵ . ضرب المثل هایی در مورد اسب

۴۷ ..... فصل ششم: قصه ها و افسانه ها

۶۳ ..... فصل هفتم: آداب و رسوم

- ۱/۷ . آداب و رسوم قصه گویی ۶۴
- ۲/۷ . آداب غذا خوردن ۶۴
- ۳/۷ . عید فطر ۶۵
- ۴/۷ . بازیهای محلی ۶۶
- ۵/۷ . پذیرایی از مهمان ۶۸
- ۶/۷ . تقسیم بندی فصل ها ۶۹
- ۷/۷ . عروسی و آداب مخصوص آن ۷۱
- ۸/۷ . فَصِل ۷۳
- ۹/۷ . رقص محلی ۷۸
- ۱۰/۷ . موسیقی محلی ۷۹
- ۱۱/۷ . موسیقی مذهبی ۸۰
- ۱۲/۷ . تعزیه میدانی ۸۱

فصل هشتم: اعتقادات و باورها ۸۴

- ۱/۸ . باورهای خرافی ۸۵
- ۲/۸ . باورهایی در مورد جانداران ۸۷
- ۳/۸ . باورهایی در مورد اسب ۹۰

- ۴/۸ . تعویذ ۹۲
- ۵/۸ . مهرهای سحر آمیز ۹۳
- ۶/۸ . سحر ۹۴
- ۷/۸ . جن گیران ۹۴
- ۸/۸ . چبسه ۹۴
- ۹/۸ . چشم زخم ۹۵
- ۱۰/۸ . موجودات خیالی ۹۶

فصل نهم : بررسی تطبیقی ۹۸

- ۱/۹ . تأثیر تمدن های کهن بین النهرین بر فرهنگ عامیانه مردم شوش ۹۹
- ۱/۱/۹ . انا در تمدن های کهن بین النهرین و عبدالماء در فرهنگ عامیانه ۹۹
- ۲/۱/۹ . شباهتهای زبان و فرهنگ سریانی با فرهنگ عامه ۱۰۳
- ۱/۲/۱/۹ . شباهتها و ریشه های واژگانی مشترک با زبان سریانی ۱۰۳
- ۲/۲/۱/۹ . ماه های سریانی ۱۰۶
- ۳/۱/۹ . ذوالقرنین در آئینه تمدن عیلام و فرهنگ عامه شوش ۱۰۶
- ۲/۹ . بررسی تطبیقی فرهنگ عامیانه شوش با فرهنگ های همجوار ۱۱۲
- ۱/۲/۹ . باورها و عقاید ۱۱۲

۲/۲/۹ . بررسی ورود واژگان فارسی به زبان عربی مردم منطقه ۱۱۵

نتیجه گیری ۱۲۰

کتابنامه ۱۲۲

چکیده انگلیسی ۱۲۵

فصل اول:

کلیات

- تعریف مسأله و سؤالات اصلی تحقیق
- سابقه و ضرورت انجام تحقیق
- حدود پژوهش
- فرضیه ها
- هدف ها
- روش گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱/۱ . تعریف مسأله :

فرهنگ و ادبیات عامیانه یا فولکلور مجموعه افسانه ها ، ضرب المثل ها ، ترانه های عامیانه ، پیشگویی ها ، اعتقادات ، باورها و آداب و رسوم رایج در میان جوامع گوناگون را شامل می شود که به صورت شفاهی یا از طریق تکرار از نسلی به نسلی دیگر منتقل شده است . برای شناسایی فرهنگ یک قوم و ریشه یابی فرهنگ آنها و ارتباط آنها با دیگر فرهنگ ها لازم است به بررسی فرهنگ عامیانه آنها پرداخته شود.

سؤالات اصلی تحقیق :

- وضعیت شعر و شاعری در منطقه شوش چگونه است؟
- چه ضرب المثل ها ، افسانه ها و قصه هایی در این منطقه رایج است؟
- آداب و رسوم ، نیز اعتقادات و باورهای مردم این منطقه چیست؟
- آیا زبان مردم منطقه شوش از زبان های دیگر نواحی تأثیر پذیرفته است؟
- آیا فرهنگ عوام مردم شوش ریشه در فرهنگهای کهن منطقه دارد؟
- باورها و عقاید مردم شوش چه شباهتها و تفاوت هایی با سایر فرهنگ های همجوار دارد؟

۲/۱ . سابقه و ضرورت انجام تحقیق:

بسیاری از تحقیق های اولیه ی فرهنگ عوام در ایران را مستشرقین انجام داده اند. در دوره ی جدید کسانی مانند علامه دهخدا ، جمال زاده ، صادق هدایت و همچنین فریدون توللی در کتاب مثلهای شوش زمینه ی تحقیق در فرهنگ عوام را فراهم ساختند . با گسترش تحصیلات تکمیلی در کشورمان پایان نامه هائی با موضوع فرهنگ و ادبیات عامه مناطق چند نوشته شده است. در مورد مردم شوش هنوز تحقیق منسجمی صورت نگرفته است. با توجه به قدمت فرهنگی این ناحیه بسیار ضروری است تحقیقات گسترده ای در این زمینه صورت گیرد.

۳/۱ . حدود پژوهش:

بخاطر بکر و دست نخورده بودن فرهنگ روستاهای اطراف شهرستان شوش و اینکه تمرکز جمعیتی شوش ، برخلاف سایر شهرستان ها ، در روستاها بیشتر است ؛ محدوده کار را بیشتر بر مناطق روستایی تمرکز داده ایم ولی با این وجود ، برخی از آداب و رسوم را که در شهر شوش برجستگی دارند هم بیان کرده ایم .

۴/۱ . فرضیه ها:

ادبیات عامیانه منطقه شوش متأثر از تمدن های کهن منطقه است ؛ ورود مهاجرین در دوره های مختلف تأثیر فراوانی در چندگانگی فرهنگ عوام این منطقه داشته است. از لحاظ دین و مذهب می توان رگه هایی از باورهای کهن تمدن های سومر ، آشور و عیلام در مورد تعدد خدایان را پیدا کرد؛ از لحاظ زبانی هم می توان ریشه های واژگان زبان سریانی را در زبان مردم منطقه شوش یافت. باورها و عقاید فرهنگ های همجوار، شباهت فراوانی با باورهای مردم منطقه شوش دارد. از لحاظ زبانی ، زبان مردم منطقه هم از لحاظ مفردات و هم دستور متأثر از فرهنگ های همجوار می باشد. این منطقه از جهت شعر و شاعری از ظرفیت بالایی برخوردار است . ضرب المثل ها ، قصه ها و افسانه های زیادی از گذشته های دور در این منطقه برجای مانده است. آداب و رسوم ، اعتقادات و باورهای فراوانی در بین مردم این منطقه به چشم می خورد.

۵/۱ . هدف ها:

- گردآوری و نگهداری اطلاعاتی در مورد فرهنگ عامیانه مردم شوش.
- شناسایی تأثیرات زبانی فرهنگ های کهن.
- شناسایی تأثیرات زبانی فرهنگ های همجوار.
- شناسایی شباهت های فرهنگی با سایر فرهنگ ها.
- شناسایی تأثیرات عقاید و باورهای تمدن های کهن بین النهرین بر فرهنگ عوام این منطقه.

۶۱. روش و ابزار گردآوری اطلاعات :

این تحقیق هم به شکل کتابخانه ای و هم به شکل میدانی است. در شکل میدانی در مصاحبه با افراد عوام اطلاعات تهیه می شد و در تحقیق کتابخانه ای با کمک گرفتن از کتب محققین شالوده اصلی این پایان نامه را بنا ریختیم.

۷۱. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

مبنای کار براساس شیوه ای است که صادق هدایت در کتاب نوشته های پراکنده ، پیشنهاد کرده است . پس از گردآوری مطالب مختلف ، شباهتها و تفاوت های فرهنگ این منطقه با دیگر نواحی بازگو می شود .

فصل دوم:

مقدمه ای بر فرهنگ و ادبیات عامه

- درباره ی ادب و ادبیات

- ادبیات عامه

- ارزش جهانی و ملی فرهنگ مردم

- فرهنگ عامه و صادق هدایت

- زمینه و قلمرو فرهنگ مردم

۱/۲ . درباره ی ادب و ادبیات:

ادب و ادبیات از یک ریشه هستند و حوزه وسیعی از معانی را شامل می شوند «ادب در لغت به معنی: فرهنگ، دانش، هنر، حسن معاشرت و آزرَم به کار رفته است. ادب به همه افعال پسندیده ای گفته می شود که از نفس صادر می شود و فرق آن با اخلاق در این است که اخلاق هم به افعال پسندیده و هم به افعال ناپسند اطلاق می شود. به تعبیر عام ادبیات معنای وسیعی دارد اما به تعبیر خاص ادبیات به معانی گوناگونی به کار می رود که به برخی از آنها اشاره می شود:

ادبیات عبارت از آنگونه سخنانی است که از حد کلام عادی برتر و بالاتر است. چنانکه مردم آن سخنان را در خور ضبط و نقل دانسته اند و از شنیدن و خواندن آنها دگرگونه گشته اند و احساس غم و شادی یا لذت و الم کرده اند. خصیصه عمده آن این است که بر عاطفه و خیال و معنی و اسلوب مبتنی است. بنابراین تمام ذخایر ذوقی و میراث های فکری اقوام و ملت های عالم را که انسان ها ضبط و نقل و نشر آن را وجهه همت خود قرار داده اند می توان ادبیات نامید.

۱- ادبیات مجموعه ای از نوشته هاست که به نظم و یا به نثر نوشته شده است.

۲- ادبیات هر نوشته تخیل آمیز و توأم با خلاقیت است.

۳- ادبیات فن یا کار نویسنده مباحث ادبی است.

۴- ادبیات مجموعه ای از آثار نوشته شده یا فراهم آمده توسط استادان یا پژوهشگران در هر زمینه خاص است مانند: ادبیات پزشکی.

۵- ادبیات مواد چاپ شده از هر نوع خاص است. مثلاً وسایل سیاسی یا تبلیغاتی «۱».

۲/۲ . ادبیات عامه:

ادبیات عامه برابر با فولکلور در زبان انگلیسی می باشد. «(Folklore) کلمه ای انگلیسی و

مرکب از دو جزء است: *lore* به معنی مردم، گروه، توده؛ و *Folk* به معنی دانش و فرهنگ می باشد

۱- محمدی بدر، نرگس؛ آشنایی با فرهنگ و ادبیات ایران، ۱۳۸۹، ص ۷

که در فارسی آنرا به «فرهنگ توده»، «فرهنگ عامه» و «دانش عوام» ترجمه کرده‌اند. در اصطلاح به مجموعه افسانه‌ها، ضرب‌المثل‌ها، ترانه‌ها، لغزها، چیستان‌ها، رقص‌ها، پیشگویی‌ها، اعتقادات و مراسم در مورد تولد، مرگ، ازدواج، کشاورزی، پیشگیری و معالجه بیماری‌ها و به طور کلی آداب و رسوم و عقاید رایج در میان جوامع گوناگون که به صورت شفاهی یا از طریق تقلید و تکرار از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود، اطلاق می‌گردد.

ادبیات عامه تا حدود یک قرن پیش به صورت مکتوب در نیامده بود. نخستین کسانی که در اروپا به ضبط فرهنگ عامه پرداختند، برادران گریم زبانشناسان معروف آلمانی بودند که مجموعه افسانه‌های پریان آلمان را گردآوری و منتشر کردند.

کشور ایران از این لحاظ پشتوانه‌ای بسیار غنی دارد؛ زیرا، محل گذر اقوام خودی و غریبه و قبایل مختلف آشوری، کلدانی، بابلی، ایلامی و سایر اقوامی که در مجاورت آن زندگی می‌کرده‌اند، بوده است. هر یک از این اقوام با اعتقادات مخصوص خود در فرهنگ ایران تأثیر گذاشته که هنوز هم بقایای آن باقی است. علاوه بر آن، وجود ادیان مختلف مثل بودایی، مهرپرستی، مزدکی، مانوی، زرتشتی و ... بر غنای فولکلور ایران افزوده است»^۱

۳/۲. ویژگی‌ها و خصوصیات فرهنگ عامیانه:

- بر پایه میراث و اصول تمدنی قدیمی و کهن بنا شده است.
- با هیچ گونه روش علمی و استدلال منطقی همراه نیست.
- ابداع کننده و زمان شروع آنها مشخص نیست.
- مقدار زیادی از آن اعمال و رفتارها بی ادبانه و خارج از نزاکت است که در ادبیات رسمی جایی ندارد.

اما از آنجایی که علوم و ادبیات در فرهنگ ایرانیان تنها در اختیار طبقه اشراف و دربار بوده است و در کتب تاریخی نیز از اوضاع فرهنگ عامیانه کمتر سراغی می‌توان گرفت؛ بنابراین این گونه

1- www.daneshju.ir/forum/t933/t92976

- به روز شده به تاریخ دوشنبه ۳۰ فروردین ۱۳۸۹

می توان تصور کرد که جزئیات فرهنگ عامیانه مردم ایران در پشت حوادث تاریخی و اجتماعی مغفول مانده است. از این جهت برای بررسی و ریشه یابی فرهنگ عامیانه باید به تجزیه و تحلیل گونه های مختلف آن پرداخت. ۱.

۴/۲. ارزش جهانی فرهنگ مردم:

«ارزش جهانی فولکلور بدان سبب است که دانش عوام هر ملتی آینه ذوق و هنر و معرف خلق و خوی آن ملت و وسیله خوبی در راه شناختن خصوصیات آن قوم و جماعت است و چون غالباً با فولکلور ملل دیگر رابطه تاریخی، فلسفی و مذهبی دارد، می تواند سفیر حسن نیت و پیام آور دوستی یک ملت نزد سایر ملل جهان باشد و در حقیقت فولکلور، بهترین عاملی است که ملتها را به یکدیگر نزدیک می کند و پیوند دوستی و رابطه معنوی آنها را مستحکم می سازد و آشنایی و دوستی ملتهای جهان با هم، وثیقه صلح و آشتی آنها با همدیگر و نابود کننده یا لااقل تخفیف دهنده کینه ها و دشمنی ها است» ۲.

۵/۲. ارزش ملی فرهنگ مردم:

«از جنبه ملی و مملکتی، فرهنگ مردم هر ملتی در حکم زندگینامه و شرح احوال و سیرتهای توده عوام آن ملت و عامل اصلی و شاخص خصلتها و تصویر اصیل آداب و عادات عوام آن کشور است و مهمتر آنکه در سرزمین پهناوری چون ایران که شهرها و روستاهایش در شرق و غرب و شمال و جنوب کشور، پراکنده و دور از هم هستند و مردم هر نقطه لهجه خاص و فرهنگ عوامانه مخصوص به خود دارند. چون فولکلور هر منطقه یا هر طایفه را جداگانه بررسی و مطالعه کنیم، می بینیم که با وجود اختلافات ظاهری، ریشه و پایه و منشأ و منبع همه آنها یکی است و همگی چون شاخه های پیوند خورده درخت واحدند که از یک تنه جدا شده و از یک ریشه تغذیه

۱- رک : http://ghalehganj.epage.ir/module.content_Page.22.htm

- به روز شده به تاریخ سه شنبه ۱۷ اسفند ۱۳۸۹

۲- شیرازی، سید ابوالقاسم - ظریفیان، محمود؛ گذری و نظری در فرهنگ مردم، ۱۳۷۱، ص ۱۰